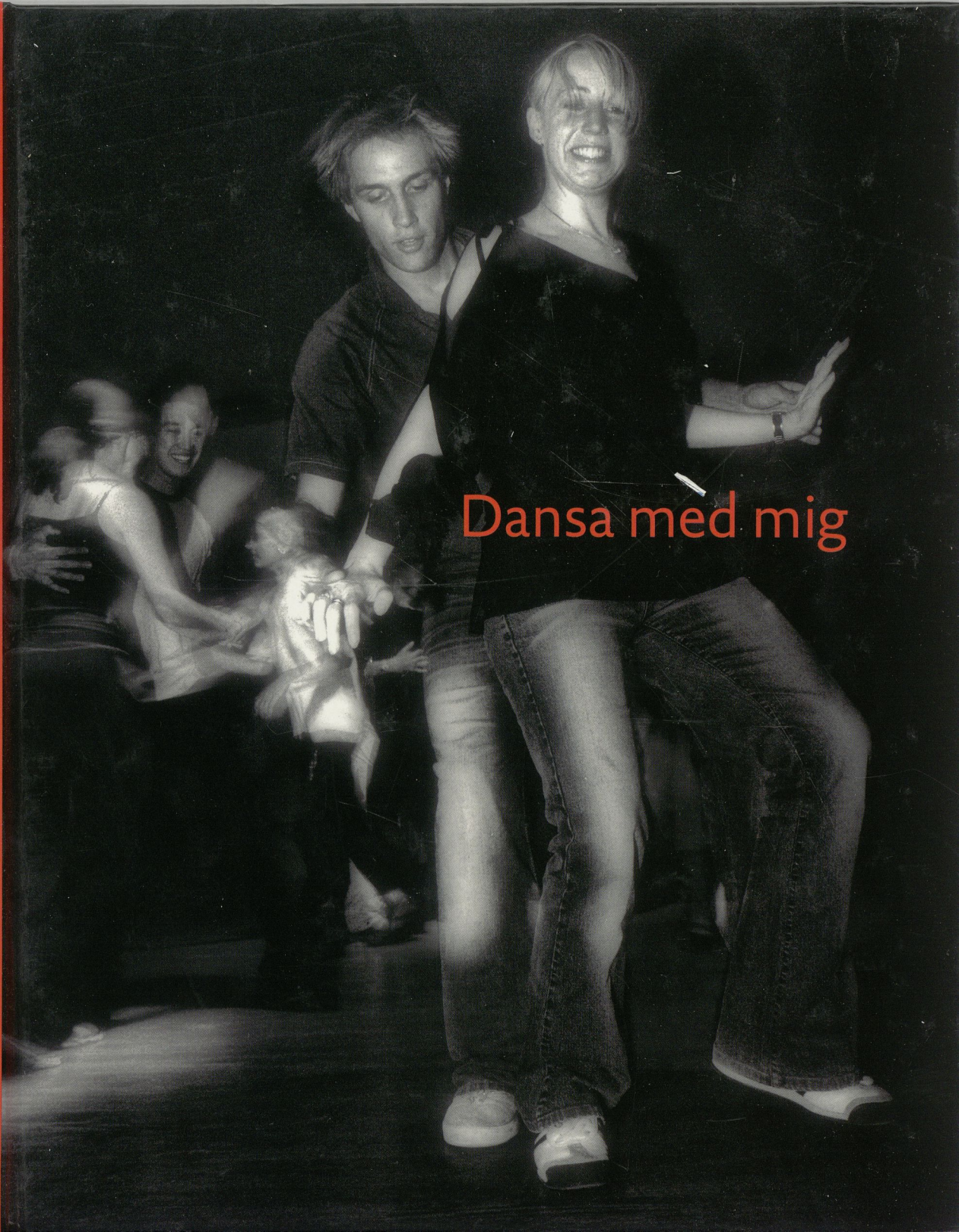

Dansa
med mig

FATABUREN 2006

Dansa med mig

Dansa med mig

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2006

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2006
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Christina Westergren

Bildredaktör Birgit Brånvall

Omslag och grafisk form Lena Eklund

Omslagsbild foto A. Jeremy P. Lawrence, www.futtfuttfuttfotography.com

Baksidesbild ur boken (s. 193)

Bilder på för- och eftersättsblad foto Birgit Brånvall 2006 © Nordiska museet

Foto s. 2 Fotografi i Nordiska museets arkiv, fotograf ej känd

Tryckt hos Falth & Hässler, Värnamo 2006

ISSN 0348 971 X

ISBN 91 7108 506 8

Det gåtfulla polskefolket

MATS NILSSON är universitetslektor och fil. dr i etnologi vid Göteborgs universitet med dans som ett viktigt forskningsområde. Han är också danslärare och polskedansare.

Om jag ställer frågan: »Polska – vad är det?» till mina studenter, eller för den delen till någon jag möter på gatan, ser de allra flesta mest frågande ut. Efter en stund kommer svaret att »det är väl en kvinna från Polen«, eller »språket som talas i landet Polen« – eller också undrar de vad jag är ute efter.

Och de har helt rätt. Jag är ute efter något helt annat. Få personer utanför de insattas grupp har egentligen en relation till ordet polska annat än i betydelsen kvinna eller språk. Ändå, det finns en liten men relativt stabil grupp för vilka polska är, eller snarare har blivit, det vanligaste namnet på en musik- och dansform med långa anor i Sverige och resten av Norden. »Polskedansfolket« som inte är någon stor grupp statistiskt sett, kanske mellan fem och tio tusen personer i hela landet, är enligt min mening en subkultur i den svenska kulturella väven.

Sedan är det en annan sak att i stort sett alla invånare i Sverige idag känner igen visan »Nu är det jul igen«, men inte tänker på den som en polska. Och varför skulle man göra det? Den är en del av en levande tradition och som sådan behöver den inte etiketteras på samma sätt som vi gör med »döda« eller museala kul-

turella uttryck. Dessutom finns polska med på repertoaren hos relativt kända musikgrupper som Benny Anderssons Orkester, Orsa spelmän, Hedningarna, Nordman, Hoven Droven, Bäck, Groupa etc. Det är nästan samma sak med polska som dansform, få känner till den och ännu färre vet hur den dansas. Och ändå finns det en dans som många faktiskt är bekanta med, som är »väldigt svensk« och som kan ses som en variant av polska, nämligen hambo.

Trots denna allmänna okunskap, eller kanske lika mycket på grund av den, anser jag att polska som musik- och dansform

Polskedans i Södertälje
1973. Foto Per-Ulf Allmo.

lever, och lever starkt som en subkultur bredvid andra subkulturer i Sverige – nu, i början av 2000-talet. Polska kan till och med ses som en populärkulturell musik- och dansgenre, inte minst när ungdomar mellan 15 och 25 år spelar, dansar, umgås och svettas natten igenom. Precis som på vilket rave eller diskotek som helst.

Hur ser då den här speciella subkulturen ut, finns det en polskevärld där dansandet pågår? Vilka är dansarna, polskefolket, och hur dansas polska idag? Kommer vår tids polska att bilda ett nytt kapitel i polskans historia?

Polskevärlden

För den oinsatte är det inte lätt att hitta polskevärlden. Polskefolket skriker inte ut sin existens, utan finns som just en subkultur, med sina egna kontaktnät och tillställningar. De flesta nätverk är informella kamratgäng, ibland ingående som delar i föreningar av olika slag. Mer synliga tecken på polskevärldens existens finns i *Folklore centrum*s tidning och i form av RFoD (Riksföreningen för Folkmusik och Dans) med sin tidning *Folkmusik & dans*. Men det som syns där är bara ytan av alla små halv- och helprivata kontaktnät, som håller ihop polskevärlden.

Det är på sommarens spelmansstämmor och folkmusikfestivaler man lättast hittar polskedans. Hit hör de stora nationella tillställningarna, där de viktigaste är Spelmansstämman i Ransäter, Folkmusikfestivalerna i Korrö och Nämforsen (Urkult) samt folklorefestivalen i Rättvik. Under 1990-talet var även Falu Folkmusik Festival en viktig mötesplats, men som på 2000-talet inte har samma betydelse längre. Lite speciell prägel har polske-

dansmärkesuppdansningarna, som hålls varje år i Dalarna eller Jämtland/Härjedalen.

Till alla dessa arrangemang reser folk från hela landet, och även från andra länder, inte minst USA. Under vintern är det föreningar, kurser, folkmusikkaféer och danshus i de större städerna (Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala, Linköping, Örebro, Umeå m.fl.) som gäller. Fast som sagt, det finns även många mindre kända platser där man kan höra polskemusik och dansa polska, exempelvis varje sommar i Katthammarsvik på östra Gotland och då och då i Västra Sund, Arvika, i västra Värmland.

Det är inte heller så enkelt att Polskesverige är en enda subkultur. Det går att urskilja fyra olika, om än lite överlappande, sammanhang där det dansas och spelas polska. Jag kallar dem här *golvet*, *föreningen*, *tävlingen* och *scenen*.

Föreningshuset i Malexander, södra Östergötland. Östsvensk danshelg, dansverkstad i slängpolska, 7 september 2003. Foto Ingegerd Sigfridsson.

Orsa Hembygdsgrd.
Uppdansningar fr
Polskedansmrket 1 aug.
2003. Foto Mats Nilsson.

Golvet syftar p de sammanhang dr mnniskor trffas fr att dansa med varandra fr njes skull. Detta mer informella dansgolv betalar man ibland intrde till, en orkester eller ngra spelmen str fr musiken och man dansar, fikar, pratar och umgås.

Ett mer formaliserat dansande p golvet sker i freringar av olika slag, allt fr folkdanslag till polskedansfreringar. Hr finns en dansledare/lrare/instruktör som organiserar och styr dansandet. Oftast trffas man en gng i veckan, och man har en fikapaus, ofta med medhvt kaffe. Inom freringsdansandet r det vanligt att man vill visa upp sitt dansande. Dessa uppvisningar innebär ofta att man dansar samma danser som man brukar vid de ordinarie trffarna i freringen, fast inför publik. Man lyfter sr att sga upp det freringssociala dansandet p scenen.

Ett slags uppvisning är tävlandet i polskedans, de så kallade polskemärkesuppdansningarna. Egentligen är det ingen tävling utan en uppdansning för att få ett märke, en utmärkelse som visar att man enligt en jury med tre domare kan dansa ett antal polskevariationer enligt de beskrivningar som finns. Dansarna tävlar så att säga enbart med sig själva, men inför publik och jurydomarna.

Att hitta polska som scenkonst är svårt. Ibland förekommer mer ambitiösa scenproduktioner på vissa festivaler, men ofta får det formen av föreningsuppvisningar där det konstnärliga uttrycket har svårt att slå igenom. Polska som genre, som eget konstnärligt dansuttryck, har egentligen inga egna och givna scener.

Polskefolket

Några tusental människor i Sverige dansar alltså polska mer eller mindre regelbundet, några tusen till kan göra det när andan faller på. Hur många detta sammanlagt är, är lika omöjligt att säga som exakt var nästa och bästa polskedansställe finns. Det rör på sig kan man säga, även om en del platser och tillfällen där polskedansarna och musikanterna mötts i mer än 30 år fortfarande besöks av både unga och gamla polskedansare.

Kan man känna igen musiker och dansare som spelar och dansar polska? Ja kanske, men inte säkert. De flesta ser nog ut som vem som helst om man möter dem på gatan. Och ändå inte. Exempelvis finns i alla subkulturgrupper likartade klädvanor som uppstått mer eller mindre medvetet och som för den invigde kan signalera tillhörighet till gruppen. För dansarna handlar det delvis om att ha praktiska kläder, men även om att

få rätt gruppkänsla. Vardaglig klädsel, inte uppklätt utan ofta med jeans är det vanligaste. Kvinnorna, särskilt de yngre, har gärna långa kjolar som sveper med i rotationerna.

I mina enkäter, intervjuer och samtal med polskedansare framgår också, att många ser sig som just en egen liten grupp. Man känner att man är lite speciella och några vill också vara en del i en liten exklusiv skara. Högskoleutbildad medelklass dominerar polskefolket. Majoriteten bor eller är utbildade i de större städerna och kvinnorna är fler än männen bland utövarna. Fast männen är inte få, bara något färre bland dansarna. Vad gäller musikerna är det tvärt om, där är det något fler män än kvinnor. Trenden är dock att det blir fler kvinnor även på musiksidan, eftersom det bland de yngre finns många drivna kvinnliga musikanter.

Hur mina informanter blev en del av polskevärden varierar. Flertalet har blivit intresserade via vänner, framför allt bland de yngre (15–30 år) informanterna. Det är musiken som varit orsaken, samt att det är ett kul sätt att träffa andra unga människor. Ett fåtal har fått sitt intresse via folkdanslagen. Bland de något äldre (50+) finns musiken också med, men även en medveten vilja att bevara en danskultur. Här är det också lite vanligare att man har en bakgrund i folkdansrörelsen.

Musiken är uppenbart en viktig del av polskan som attraherar dansarna. Däremot har de flesta svårt att formulera vad som gör musiken speciell, men tretakten och den »sugande« rytmen nämns ofta som det viktiga. I själva dansen är parrotationen, ett evigt snurrande, det absolut vanligaste svaret på vad som gör polskan intressant. Snurrandet, till synes monotont, till den malande polskerytmen är suggestivt och försätter en del dansare i något som närmar sig trans, i alla fall enligt dem själva.

Det går att urskilja fyra huvudgrupper av polskedansare idag, som också går att koppla till de olika arenorna: *Konstnärerna* som letar scener och estetiska uttryck, *märkesdansarna* som tränar och deltar i uppdansningarna, *föreningsdansarna* som går på föreningsdanser samt *nöjesdansarna* som träffas på golvet. Men det finns individer som deltar på flera av arenorna och går på tvärs mellan grupperna, och som spelar ut olika identiteter och roller beroende på var de befinner sig.

Uttalade konstnärliga ambitioner finns hos ett fåtal polskedansare. På många sätt närmar sig dessa uttryck övriga scendansformer, men målet är just att gestalta ett uttryck med en estetik och känsla som sägs vara speciell för polskan som musik- och dansform. De föreställningar som produceras och ges är dock få och antalet aktiva grupper och dansare lätt räknade.

Märkesdansarna motiverar ofta sitt dansande med att de bevarar kultur genom att dansa enligt uppteckningar och beskrivningar i dansböckerna. Här handlar det om att på kurser lära sig att dansa rätt steg, ha rätt fattning och att göra det till rätt musik. Målet är att delta i den årliga uppdansningen för att er hålla Polskemärket i brons eller silver. Guldvalören kan man inte dansa sig till på samma sätt. Den tilldelas istället de personer som på något extra sätt bidragit till polskans fortlevnad.

Föreningsdansarna är nog den stora gruppen polskedansare. De är mer eller mindre aktiva varje vecka i någon förening eller kurs och har inga andra mål med sitt dansande än just detta. Här finns det institutionaliserade, formaliserade polskedansandet utan att man för den skull tränar för polskemärkesuppdansningarna.

Bland nöjesdansarna finns nog de individer som oftast dyker upp även i någon av de andra grupperna, på någon av de andra

arenorna. De letar ständigt både efter likasinnade och efter att få leva ut sitt behov av den suggestiva tretakten, och tar alla tillfällen iakt. De brukar, eller som en del informanter säger missbrukar, det kulturella uttrycket polska, men bryr sig inte så mycket om att bevara en kultur utan lever den istället. Här finns de flesta av de unga dansarna och musikerna, och de som jag i första hand syftar på när jag påstår att polskevärlden är en populärkultur bland andra i dagens Sverige.

Hur dansas polska idag?

Polskan är i grunden en enkel och lättdansad pardans, vanligen till 3-taktsmusik. Däremot är den inte alltid så lätt att dansa för den som är helt ovan. Man behöver ofta nöta in tekniken. Dansen består av två huvuddelar, dels en promenad parvis framåt i en ring moturs i danslokalen, dels en omdansning, en gemensam parrotation runt parets gemensamma axel medurs, samtidigt som paret rör sig framåt i ringen moturs i rummet.

Parvis promenad framåt bredvid varandra med en tät fattning är grunden i den variant som blivit standard på 2000-talet. Det handlar om att koordinera sig med sin partner och med musiken, att bli »ett«, så att det inte känns som om två stridiga viljor är ute och går till 3-taktsmusiken. Många uppfattar promenaden som en haltande gång på 1:a och 3:e taktdelen, där tvåan bara »upplevs«. Mina iakttagelser och egna erfarenheter tyder på att man lär sig det här ganska fort, många lär sig på några minuter även om de flesta behöver lite längre tid för att få »den gemensamma känslan« i gåendet.

Att få den gemensamma rotationen, omdansningen, att fungera med »dansflyt« är lite lurigare än att få till promenaden.

Tierpstämman 4 februari 2006. Eric Sahlström-institutet i Tobo. Foto Per-Ulf Allmo.

Folkmusikfestivalen i Linnköping. Dans till spel av Jeanett Eriksson. 10 okt. 2003. Foto Ingegerd Sigfridsson.

Det krävs bättre och mer sofistikerat samarbete mellan danspartnerna för att få roterandet att flyta och kännas behagligt. Problemet är nästan aldrig några krångliga steg, utan att få muskelkrafterna att samverka så att snurrandet i paret samtidigt gör att paret rör sig framåt. Å andra sidan, de flesta som försöker får till en i mina ögon fullt acceptabel polskerotation efter en danskväll, åtminstone de som har möjlighet att dansa med någon som redan kan grunderna.

Några gånger ser man på polskegolvet en avvikande form, där paret mer går förbi varandra på »fel håll« inom paret (moturs), fast dansparet fortfarande rör sig framåt i ringen (moturs). Dansarna kallar oftast detta danssätt för bakmes, ett danssätt som kan ses som den tredje delen av polskedansandet, vid sidan av de vanligare promenad framåt och rotation eller omdansning.

I vissa dansmiljöer lever ytterligare en polskevariation, där paret istället för att rotera och röra sig framåt i rummet, prome-

nerar och snurrar runt under armarna och dansar om mer på ett och samma ställe i lokalen. Många av dansarna kallar denna form för slängpolska, medan det mer frekventa snurrandet runt i rummet oftast kallas vanlig polska. Ibland uppstår, som jag ser det, början till en blandform, där man dansar slängpolskevariationen med framdrift, dvs. man rör sig även här runt, framåt i rummet. Detta är ett utslag av att dansen lever. Dansandet förändras ständigt i det lilla genom att dansarna gör lite som de känner i stunden, vilket är det normala när ett kulturellt uttryck används.

Polskan som musik har en i de flestas ögon, eller snarare öron, speciell 3/4-takt. Alla dansare och musiker lär sig snabbt att skilja polska från vals, mazurka och hambo – relativt kända dansformer där musiken går i 3/4-takt. Skillnaden mellan dessa handlar om hur takten betonas. Valsen »gungar« fram, mazurkan känns »staccato« och betonar alla taktodelar medan hambon har en »tung« och betonad första taktodel. Polskan däremot har »en magisk tvåa« enligt de allra flesta musiker och dansare. Andra taktdelen »hänger«, kommer »tidigt« eller kommer »sent« säger mina informanter. Möjligheterna att variera det enkla grundkonceptet ökas genom att dansarna kan dansa med eller mot musiken. Man kan till exempel antingen följa grundrytmen eller förskjuta steget och dansrörelserna i förhållande till musikflödet – eller ändra tempot i rörelsen genom att dansa dubbelt så fort.

Hambo är dansmässigt en nära släkting till polskan. En promenad och en omdansning med samma teknik som i polska, men i hambo följer dansen en 8-taktersfras hela tiden. Polskan är aldrig så hårt fixerad till musikens fraser som hambon är.

Polska – från Polen?

Förmodligen har namnet polska något med landet Polen att göra. Men inte så att vi rakt av har importerat dansen och musiken därifrån (lika lite som engelska har direkt med England eller schottis med Skottland att göra). Troligare är att det är via kulturella kontakter i båda riktningarna över Östersjön och kanske via tyska områden, som ju i hög grad påverkat den svenska kulturen och det svenska språket ända sedan medeltiden, som polskedans och polskemusik blivit till. Polskan som den kommit att dansas i Sverige kan kanske vara en blandning av polska, tyska och nordiska dansidéer? Fast egentligen vet forskarvärlden ganska lite om polskans bakgrund, det är ett utforskat område där källorna är alltför få för att vi ska kunna uttala oss med någon större säkerhet.

Äldsta belägget i Sverige för namnet polska på en dans är från 1650-talet. Hur den dansades på den tiden är svårare att säga – minst lika svårt som att säga hur musiken lät. De källor vi har om hur polskan dansades förr är främst från 1800-talets andra hälft och 1900-talets början.

Det går att historiskt belägga två huvudformer av polska, dels en som rör sig runt i cirkelbana i rummet, dels en som dansas mer på ett och samma ställe i rummet – precis så som det dansas idag. I båda dessa former ingår omdans, promenad och snurr under armarna. Ett motiv som verkar ha funnits i de äldre formerna, men som är mer sällsynt idag, är solodansinslag. Paret släpper då varandras händer och båda rör sig runt varandra utan kroppskontakt, bara med mental kontakt. Mannen improviserar ofta med mer akrobatiska och virtuosa rörelser, som ett sätt att imponera på kvinnan.

Bryr sig då dansarna på 2000-talet om polskans historiska

Spelmansstämma på Österlen 1996. Foto Per-Ulf Allmo.

bakgrund? Svaret kan nog variera lite beroende på vem som svarar, men i grunden blir det ett nej. Istället är det viktiga allt från dansen och musiken i nuet – den exstatiska utlevelsen – till en mer kulturvårdande inställning, där det gäller att idag dansa för att bevara svensk kultur, dvs. ett mer emblematiskt förhållningssätt, inte historien i sig.

Folklig populärkultur

Polskan, främst som den dansas av de yngre nöjesdansarna på golvet idag, är inte en folkdans i vanlig mening. Den är snarare en folklig och populär dansform från 1800-talets andra hälft som – även om den revitaliserades framför allt under 1970-talet – åter är en folklig och populär dans. Idag är den alltså inte längre en revitaliserad form, utan ett levande och informellt traderat kulturellt uttryck igen, parallellt med disko, bugg och många andra danser. Och det är just det som skiljer polska från folkdans, som kommit att stå för de danser som lärs ut och dansas i folkdanslag. Bland dessa folkdanslagsdanser kan ibland en och annan polska dyka upp. Men huvudrepertoaren här är andra dansformer som kadriljer och gammaldanser.

Om vi ser till nöjesdansarna, framför allt de yngre, påstår jag alltså att polskedansandet är en populärkultur, en subkultur med sina egna arenor och symboler. Dansen är i grunden enkel, den lärs in informellt på golvet minst lika ofta som formaliserat på kurser. Musikens meter, puls och »magiska tvåa« är viktiga och det finns många melodier till en och samma dans. Varje dans pågår länge, den är utifrån sett monoton och repetitiv. Polskefolket ser sig också i stor utsträckning själva som en subgrupp, man har sina egna mötesplatser och arenor där man utövar polskedansandet. Kanske är polskefolket i första hand en svensk företeelse, en subkultur i Sverige. Åtminstone lever de uppenbart och starkt just här.

En del utövare anser dessutom att polskan är tangons, flamencons, foxtrotens, salsans med flera i nutiden populära dansers motsvarighet i och från Sverige. Den ses då som det svenska bidraget till världsmusiken och världsdansen.

Ransäterstämman 1994. Foto Per-Ulf Allmo.